

Tartalom

A versengés és együttműködés sokféle megjelenése. Milyen biológiai, mentális és társadalmi tényezőknek köszönhető ez a két viselkedésforma? Előnyei és hátrányai. A közhasznú és közjavak, mint az együttműködés eredménye. A potyautasok: akik kihasználják az együttműködő csoportokat. Az együttműködés megbomlása és fenntartásának módjai.

Megjegyzés

18 oldal, 5000 szó. A versengés és az együttműködés két alapvető módja a világgal való szembenézésnek, a szükségletek kielégítésének. Ekképp ezek a gazdasági rendszer alapelemei. Ez a téma meglehetősen részletesen, de érthetően tárgyalja őket.

Versengés és együttműködés

(Azonosító: 079; Változat: 01)

Pozíció a műben

Előszó

A világ működése

Bevezetés

Elvek

Alapok

Élet

Elme

Ember

Társadalom

Csoportok

Politika

A gazdaság elmélete

Versengés és együttműködés

Racionalitás és önzés

Iparizált világunk

Tulajdon

Preferenciák és hasznosság

A piac alapjai

A piac előnyei

A piac elvi korlátai

A piac gyakorlati hiányosságai

Ár és érték

Specializáció és standardizáció

Gazdaságpolitika, makroökonómia

Közgazdaságtan

Pénz és hitel

Értékteremtés

A gazdaság gyakorlata

Kultúra

Etika

Egység

Program

Az ember élete

1. Bevezető a gazdasági témákhoz	2	
2. A versengés és együttműködés példái, elterjedtsége	2	
3. A versengés és együttműködés eredete	4	1
3.1. A versengés eredete	4	
3.2. Az együttműködés eredete	5	
4. Versengés, együttműködés és az ember	7	
5. A versengés és együttműködés előnyei és hátrányai	8	2
5.1. A versengés előnyei	8	
5.2. A versengés hátrányai	9	
5.3. Az együttműködés előnyei	10	
5.4. Az együttműködés hátrányai	14	
6. Potyautasok	15	3
7. Az együttműködés megbomlása és fenntartása	18	

1. Bevezető a gazdasági témákhoz

Jelen téma a **gazdasággal foglalkozó témák** első darabja, melyekből jó néhány van. **Két fejezetbe** soroltam őket: az első fejezet inkább **elméleti**, a második inkább **gyakorlati** szempontból mutatja be a gazdaságot, annak fogalmait, jelenségeit, szabályszerűségeit, intézményeit és működését.

A gazdaság tárgyalása talán valamivel részletesebb a többi témakörénél. Ennek az is az oka, hogy a gazdasági kérdések, a gazdaság állapota, hogy mennyit lehet keresni, ezek igen **közelről érintenek lényegében mindenkit**, nagy hatással vannak a társadalom működésére. (@@A másik ok a **szakmai ártalom** lehet, hogy ugyanis a közgazdaságtan a szakmám. Azt azonban nem szeretném, hogy ez hatással legyen a könyvre: kérek is benneteket, hogy **jelezzétek, ha túl részletesnek találjátok a leírtakat, sok benne a felesleg.**)

2. A versengés és együttműködés példái, elterjedtsége

A versengés és az együttműködés két alapvető módja annak, hogy hogyan nézzünk szembe a világgal, hogyan próbáljuk kielégíteni a szükségleteinket, hogyan viszonyuljunk egymáshoz.

Egy megjegyzés: általában **együttműködésnek nevezem azt is, amikor valaki társadalombarát viselkedést tanúsít**, betartja a törvényt, tiszteli a szabályokat, például nem szemetel. Ezzel ugyanis a közjót szolgálja, ami szintén csak közös erőfeszítés, együttműködés árán tud létrejönni. (Azért csak „általában”, mert amikor valaki valami olyanban kénytelen részt venni, amiből nem származik haszna, például, amikor egy rabszolga úgy tesz, ahogy elvárják, az azért már nem ide tartozik.)

A versengésnek és együttműködésnek több különböző szinten, számtalan példája van:

1) A versengés példái

○ Élőlények közötti versengés

A korlátozott erőforrásokért, a túlélésért. Vele együtt folyik a természetes kiválogatódás, zajlik az evolúció.

○ Egyének közötti versengés

Lásd különösen az ember összehasonlító szemléletét, az önértékelés, a sikeréretet, a jólét relativitását, ahogy magunkat másoknál magasabbra akarjuk értékelni, sikeresebbnek akarjuk tudni, jobban akarunk élni náluk. Lásd ezekről az 'Emberi relativitás' témában.

○ Csoportok, szervezetek közötti versengés

Például a **politikában**, ahogyan a pártok versengenek egymással a hatalomért; vagy az országok a területekért, befolyásért, erőforrásokért. Vagy ahogyan a **gazdaságban** versengenek egymással a vállalatok a vevőkért, piacokért, a profitért.

Míg csoportok között a versengés, csoportokon belül az együttműködés a jellemzőbb.

Lásd azonban az érdekek csoporton belül harcát 'A csoportok alapvető jellemzői' témában, valamint itt alább a potyautasokat.

Lásd továbbá az 'Ideológiák' témában a szabadság ideológiájának szétsugárzását, a versengés elterjedését a különböző területek között.

Ez a **szétsugárzás** röviden annyit tesz, hogy mivel egy területen (pl. a gazdaságban) bevált, az emberek hajlamosak más területeket is versengővé tenni (pl. a politikát, jogot, oktatást, tudományt) – pedig nem biztos, hogy az ott is ugyanolyan jól működik majd.

2) Az együttműködés példái

○ (Gépek, biológiai szervezetek alkotórészeinek „együttműködése”)

Zárójelben, mivel ezek önmagukban nem élőlények, csak tárgyak. Ennek ellenére együttesen teszik lehetővé az adott gép, szervezet működését: ebben az értelemben „együttműködnek”.

○ Élőlények közötti együttműködés

Gondoljunk csak a természetes, hangyák, méhek „társadalmaira”, vagy a különféle szimbióták együttműködésére. Utóbbira példa a zuzmók, melyek moszatok és gombák együttéléséből formálódnak.

○ **Egyének közötti együttműködés**

Mint például a barátok vagy a családtagok együttműködése. Lásd még ehhez ‘Az ember kétneműsége’ témában a nemek közötti munkamegosztást.

○ **Szervezeteken belüli együttműködés**

Ahogy egy vállalat alkalmazottai, vagy egy hadsereg katonái együttműködnek egymással. De itt említhetjük az ezeknél nagyobb, összetettebb rendszerekben zajló együttműködést is, például ahogy egy gazdaság (nem versengő) szereplői, illetve egy ország polgárai végzik összekapcsolódó feladataikat, szolgálják ki egymás igényeit.

○ **Szervezetek közötti együttműködés**

Mondjuk, ahogy a vállalatok egymás beszállítói lesznek, partnerségre lépnek, kartelleket hoznak létre; ahogy a pártok koalícióra lépnek egymással; vagy amiképp az országok nemzetközi szervezeteket hívnak életre.

* * *

Az elmondottakból az is látható, hogy **a versengés és együttműködés** a különböző szinteken, rendszerekben **egymás mellett létezhet**: bizonyos emberek versengenek, mások együttműködnek egymással; a piacon is vannak versenytársak és partnerek; és így tovább...

3. A versengés és együttműködés eredete

3.1. A versengés eredete

● **Az életfeltételek szűkössége, az evolúció**

Az élővilágban gyakori, hogy nem jut mindenkinek elegendő táplálék, élőhely, hogy nincs mindenkinek lehetősége szaporodni, hogy ezekért a lehetőségekért meg kell küzdeni, versengés folyik. Akik aztán alulmaradnak, azok kiszelektálódnak, csak a többiek génjei adódnak tovább, ily módon működésbe lép az evolúció.

Ez pedig egyebek mellett a versengés ösztönét is beoltja a túlélőkbe: logikus ugyanis, hogy az fogja megszerezni a szükséges forrásokat, lehetőségeket, aki meg *akarja* szerezni, magának akarja azokat, le akarja győzni a versenytársait. **A kellő akarattal, versenyszellemmel megáldott győztesek pedig tovább is adják e jellemzőiket, az egymást követő generációkban egyre erősebb lesz a versengés ösztöne.**

Lásd ehhez az ‘Emberi relativitás’ témában az összehasonlító szemlélet eredetét; az önértékelés, a sikerérzet, a jólét relativitását, melyeket fentebb említettem; a ‘Hiúság’

témában különösen annak relativitását; illetve alább a csoportszelekciót, mely áttételesen a csoportok közötti versengést is erősíti.

● **Öntudat: az önérdek felismerése**

Bizonyos ösztönök együttműködésre, a csoport érdekeinek megfelelő viselkedésre igyekeznek rávenni bennünket, a csoportszellem is ott dolgozik bennünk. Hasonlóan, a társadalom is ebbe az irányba ösztökél bennünket például a különféle társadalmi normák, jogszabályok által.

Aki azonban öntudattal bír, különösen az ember, képes felismerni, amikor jobban jár azzal, ha a csoport, a társadalom érdekeivel ellentétesen cselekszik, például nem fizeti be az adót, potyázik a vonaton, dezertál a hadseregből – együttműködés helyett kvázi verseng a csoportja tagjaival.

Lásd 'A boldogság eredete és a forma hatalma' témában, hogy az öntudattal meggyűlik a baja a biológiai és a társadalmi formának is. Lásd továbbá alább a gének hatását a kultúrára, ami a versengéshez is hozzájárulhat.

3.2. Az együttműködés eredete

● **Biológiai okok**

○ **Egyéni szelekció**

Vannak helyzetek, amikor a csoporttal való együttműködés közvetlenül is jó az egyednek. (Tehát nemcsak az együttműködés közös eredményéből való részesedés folytán.) Ilyen például, hogy a halat, amely nem tart a rajjal, könnyebben levadásszák. Ekkor, aki mégis kimaradna az együttműködésből, az kiszelektálódik, miáltal a populációban erősödik az együttműködés ösztöne.

○ **Azon gének sikere, melyek más egyedekben is támogatják magukat**

Egy gén nemcsak azáltal tud terjedni, ha annak az egyednek a túlélését, szaporodását segíti, amely őt, neki egy példányát, a testében hordozza, hanem úgy is, hogy ha az adott egyed viselkedését úgy alakítja, hogy az más olyan egyedeket is segítsen, akik szintén hordozzák a szóban forgó gént, együttműködjön velük.

Ennek a legalapvetőbb formája az utódok támogatása, akik a szülők génjeit öröklik. De általában a családnál tágabb csoportok tagjai is közelebbi rokonai egymásnak, mint az eltérő csoportokhoz tartozó egyedek.

○ **Csoportszelekció**

Melyre már utaltam fentebb. A csoportszelekció azt jelenti, hogy csoportok versengenek egymással, és egész csoportok együtt élnek túl vagy szelektálódnak ki. Ez azért alkalmas az együttműködés előmozdítására, mert ha valamely csoporton belül az egyedek nem működnek együtt (akár **genetikai**, akár **kulturális** okokból), az jellemzően meggyengül, kiszelektálódik. Így az együttműködő csoportok maradnak meg, az együttműködést elősegítő génekkel rendelkező csoporttagok, egyedek élnek túl, szaporodnak el, teret nyer az együttműködés kultúrája.

A csoportszelekcióról lásd 'Az evolúció logikája' témában; lásd továbbá a 'Forma, öntudat, motivációk és érzelmek' témában az elfogadottság igényét, a csoportszellemet és a (csoporton belüli) együttműködési hajlamot, melyeket elősegít a csoportszelekció. Nem melleleg azonban mindezek egyúttal a csoportok közötti versengést is erősítik.

● Öntudat

Az öntudat két irányból is segíti az együttműködést:

○ Racionalitás

Ugyanis, hogy az öntudattal bíró elme azt is képes felfogni, hogy mikor érdeke az együttműködés. (Például, ha egyébként megbüntetnének, vagy az előbbi halas példához hasonló helyzetekben.)

○ Etika, mások helyzetébe való belehelyezkedés

Mindkét képességet az öntudat hozza magával. Általuk az együttműködést helyesnek tarthatjuk; illetve felfoghatjuk, hogy azzal másoknak is jót teszünk.

Az öntudatról bővebben lásd az 'Elme' rész különböző témáiban.

● Társadalmi okok

○ A kultúra hatása

Ahogy az 'Az evolúció logikája' témában olvasható, a kultúrának jelentős hatása van az egyének viselkedésére, illetve a csoportok túlélésére. Ezzel összhangban állnak a **csoportszelekción** fentebb elmondottak, az együttműködést támogató kultúrával rendelkező csoportok szelekcións előnyéről. **Így terjed tehát a csoporton belüli együttműködés (és a csoportok közötti versengés) kultúrája.**

Szintén 'Az evolúció logikája' témában szerepel, hogy **a gének hatással lehetnek a társadalomra, a kultúrára.** Például, ha a génjeinkben van a csoportszellem, akkor már csak ezért is előszeretettel fogunk csoportokat alkotni – ami idővel könnyen a kultúra részévé is válhat. Ez a hatás mind az együttműködést, mind a versengést elősegítheti.

○ A kapcsolatok, csoportok tartóssága

A tartós kapcsolatokban, csoportokban azért is megéri együttműködni, mert ha cserbenhagyjuk, a másik félnek meglesz a lehetősége **bosszút** állni, illetve a csoportban **elterjedhet a rossz hírünk**, így hamarosan olyanok is negatívan állhatnak hozzánk, akikhez addig semmi közünk sem volt, ki leszünk közösítve.

Lásd a 'Jó cselekedetek' témában a viszonyosságról írtakat.

* * *

Végül, **mind a versengés, mind az együttműködés képes erősíteni önmagát**, például a következő módokon:

● A viszonyosság által

Vagyis, hogy ha velem együttműködőnek mutatkozik valaki, vagy általában az emberek, akkor én is jobban hajlok arra – illetve fordítva hasonlóan: ha nem működnek velem együtt, akkor én sem fogok együttműködni. (És ez a partnereimben is hasonlóan működik.)

- **A konformitás miatt**

Vagyis, ha azt látom, hogy mindenki együttműködő, akkor, mivel hozzájuk hasonlóan próbálok viselkedni, én is úgy teszek – ám, ha a versengés a norma, akkor ekképp hasonulok.

Lásd a ‘Konformitás’ témát.

- **A potyautaskodás másokat is arra ösztönöz**

Erről pedig lásd alább.

4. Versengés, együttműködés és az ember

1) A versengés ereje

Hogy az emberi természet mennyire versengő, mutatja például, hogy a versengéssel járó helyzetekben **mások legyőzése gyakran fontosabb lehet a számunkra, mint maga az adott tevékenység.**

Ilyen **például**, amikor valaki azért tanul, hogy osztályelső legyen – nem pedig a tudásért, vagy, mert szeret tanulni. **Lásd** erről a ‘Hiúság’ témában.

Másrészt, **gyakran akkor is versengünk, ha nem volna muszáj.** Gondoljunk csak a sportra, vagy a fentebb említett összehasonlító szemléletre.

A versengés erejét, az összehasonlító szemléletet megéri kihasználni. Így tesz például a piacgazdaság, a fogyasztói társadalom is, rájátszik arra, hogy szeretünk túltenni a másikon, többet birtokolni nála, ezáltal is arra késztet bennünket, hogy többet dolgozzunk, többet fogyasszunk, támogassuk a rendszert. A rendszer egyúttal meg is erősíti bennünk az említett tulajdonságokat, azt mondja: igen, az a siker, ha túlteszel a másokon, akkor vagy menő β, ha több mindened van, mint nekik.

Lásd ‘A boldogság eredete és a forma hatalma’ témában a társadalmi forma kompatibilitását a biológiaival.

2) Az ember adottságai az együttműködésre

Bizonyos adottságaink kifejezetten támogatják, hogy együttműködjünk egymással. Például:

- **Testi-lelki képességek**

Így a beszéd képessége, vagy a nemi munkamegosztást lehetővé tevő tulajdonságaink.

Utóbbiról **lásd** alább. De felidézhetjük a fentebb említett elfogadottság igényét, csoportszellemet és együttműködési hajlamot is. Lásd továbbá 'A csoportok alapvető jellemzői' témában, hogy az ember társas lény.

○ Rugalmasság

Abban az értelemben, hogy az ember sokféle specialistává képes válni, akik aztán hatékony munkamegosztásra képesek, hatékonyan együtt tudnak működni egymással.

Az ember rugalmasságáról **lásd** az 'Egyebek (A világ működése - Ember)' témában; lásd továbbá az 'Embertípusok' témában az emberek (specialisták) sokféleségét.

5. A versengés és együttműködés előnyei és hátrányai

5.1. A versengés előnyei

● Kiválogatódás, evolúció

Melyek nélkül többek között ember sem lenne.

● Ösztönzés

Ami, ismerve az embert, gyakran elkél.

● Egyszerűség és robosztusság

A versengés mechanizmusa **egyszerű**: adva vannak bizonyos egységek (pl. emberek, vállalatok), és ezek mindegyike igyekszik túltenni a többieken. És lényegében ennyi: nincs szükség specializációra, a résztvevők koordinálására, nem kell küzdeni a potyautasok ellen – miközben az együttműködés esetén minderre szükség lehet.

Bár a versengés is lehet valamivel bonyolultabb: elkélhet például az egyenlő versenyfeltételek biztosítása, a verseny szabályainak megalkotása, betarttatása, vagy az arról való gondoskodás, hogy a verseny ne számolja fel önmagát. (Azáltal, hogy a nyertes bekebelezi, kiszorítja a többieket.) De a versengés nagyrészt ezek nélkül is működik.

A **robosztusság** annyit tesz, hogy a versengés mechanizmusa sokféle körülmények között képes működni, nincs sok előfeltétele. Nem kell biztosítani a specialisták kiképzését, a koordináció rendszerét, és így tovább. Továbbá, egy egyszerű mechanizmus nehezebben is romlik el.

Lásd továbbá ‘A piac előnyei’ témát.

5.2. A versengés hátrányai

- **Az együttműködés előnyeinek elveszése**

Melyekről mindjárt szó lesz.

- **A piac hátrányai**

Különösen a tervezetlenség, az egyenlőtlenségek, a pazarlás és a rövidtávú szemlélet (azaz, hogy aki rövidtávon nem elég sikeres, azt a rendszer kirotálja, ezért nehéz hosszabb távra tekinteni).

Lásd ezekről ‘A piac gyakorlati hiányosságai’ témában.

- **A versengés emberi hátrányai**

Különösen:

- **A versenynyomás** (Azaz amikor már túl sok az ösztönzés.)
- **A döntéskényszer, kockázatviselés és bizonytalanság**, ami a versengésben való részvétellel jár
- **A monotonitás, beszűkülés és standardizáció**, melyek az iparizált gazdaságban fenyegetik a hatékonyságra törekvő, specializálódó munkavállalókat; valamint
- **Az elidegenedés, a közösség bomlasztása**, kivált, hogy az emberek versenytársat, ellenfelet látnak egymásban. (Az együttműködés, ellenben, összetart.)

Ezekről **lásd** az ‘Ember, társadalom és család a modern világban’ című témában. Lásd továbbá a ‘Társadalom és önállóság’ témában, hogy mit lehet tenni a versenykényszer mérsékléséért.

- **A verseny képes lehet felszámolni önmagát.**

Miképp az imént utaltam rá.

5.3. Az együttműködés előnyei

1) A csapatban élés, együttműködés előnyei az állatoknak

Például:

- **Hatékonyabb felderítés.** A csapatból elég egynek figyelnie, hogy van-e a környéken ragadozó, (miközben a többiek nyugodtan tehetik a dolgukat), vagy ha többen figyelnek, az hatásosabb.
- **A tömeg hatása és ereje.** A tömeg összezavarja a ragadozókat, például a kavargó halrajból nehéz kiválasztani egy prédát, aki után vesse magát. Ezen kívül a csapat együtt valami nagynak és ijesztőnek tűnhet (mint a nagy rajokat alkotó madarak β), illetve együtt tényleg komoly erőt képviselhetnek (mint az oroszlánokkal szembeszálló bivalycsorda β). Azzal, hogy az állatok csapatban élnek tehát, nagyobb biztonságban lehetnek. (@@Ez a bivalycsorda inkább csak rémlik. Jó példa ez? Jobb példa?)
- **Közhasznú javak.** (Erről részletesebben alább.) Ilyen például a termesztés, melyet csak sok-sok rovar együttes munkájával lehet megépíteni, de onnantól kezdve mindegyikük élvezheti annak előnyeit.
- **Specializáció.** (Erről is mindjárt bővebben.) Az élőlények körében is van példa együttműködéssel együtt járó specializációra. Ilyenek például a **termeszek** klánjai, hogy ugyanis fajon belül vannak reprodukív, dolgozó és katona termeszek (illetve ezeken belül is még további alcsoportok). Ezen csoportok mindegyike sajátos testfelépítéssel bír és meghatározott feladatot lát el: specializáltak tehát és együttműködnek. Hasonló a helyzet a hangyáknál és a méheknél is.

Továbbá, itt ismét megemlíthetjük a **szimbiótákat**: emlékezzünk a **zuzmókra**, melyek bizonyos moszatok és gombák együttműködéséből jönnek létre, konkrétan a gomba vízben oldott sókkal és szén-dioxiddal látja el a moszatot, az pedig kész szerves anyagot juttat a gombának.

2) Közhasznú javak

Közhasznúak azok a javak, melyeket az egyedek önállóan nem volnának képesek létrehozni, együtt viszont igen, és ezt követően a dolog hasznait mindannyian élvezik. §

Közhasznú jószágra több szinten sok példát lehet hozni:

- A **sejtek** közösen képesek létrehozni az **agyat**, amely aztán okosan képes irányítani az élőlény viselkedését, így az megszerezhet mindent, amire a sejteknek szükségük van.
- Az **élőlények** egyedei, például a termeszek, összefogva képesek felépíteni olyasmiket, mint egy **termesztés**, amely védett otthont biztosít a számukra.

- Az **emberek** közösen **gátak** közé tudják szorítani a folyókat.
- A **vállalatok** egymással **kartellt** alkothatnak, melynek révén magasabb áron tudják értékesíteni a termékeiket.
- Az **országok** összefogva hatásosabban léphetnének fel a **globális problémákkal** szemben.

A közhasznú javakhoz hasonlóak a **közjavak**. Közjavaknak az olyan javakat nevezzük, melyek eleget tesznek a következő két kritériumnak:

- **A fogyasztásukból nincs mód kizárni senkit sem.**
- **Attól, hogy valaki fogyasztja őket, nem csökken a rendelkezésre álló mennyiség.**

Példa: közjóság mondjuk egy **világítótorony**, merthogy mindenki, aki arra jár, láthatja annak fényét, nincs tehát mód a kizárásra. Másrészt attól, hogy valaki látja a fényét, más ugyanúgy láthatja azt, nem csökken tehát a mennyiség.

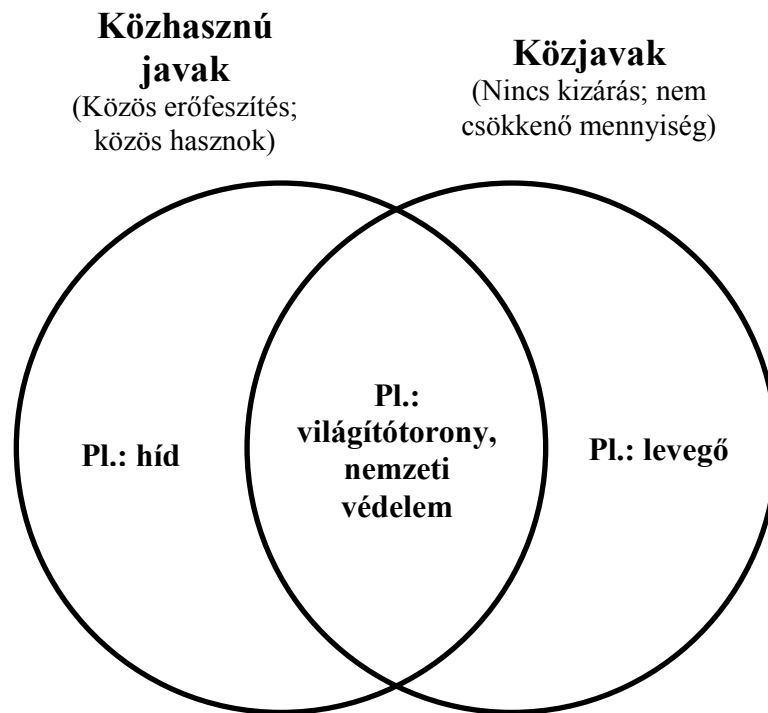
Egy másik, klasszikus példa a **nemzeti védelem**, mely, kizárás nélkül, az ország minden lakosát védi, és attól, hogy közülük egyeseket megvéd, ugyanolyan mértékben védi a többieket is. Közjóság továbbá a **levegő** is: mindenki vehet lélegzetet, és azzal, hogy én lélegzetet veszek, nem csökken más lehetősége ugyanerre.

A közjóságok nem ugyanazok, mint a közhasznú javak, de van közöttük átfedés.

Egyfelől a közhasznú javaknál lehet kizárás: mondjuk, ha közösen építünk egy hidat, akkor elég könnyű megoldani, hogy egyeseket, mondjuk azokat, akik nem járultak hozzá az építkezéshez, nem engedünk át rajta. Másfelől a rendelkezésre álló mennyiséget is csökkentheti a fogyasztás; mint mondjuk egy közösen létrehozott víztározó vize esetén.

Másrészt nem minden közjóság igényel közös erőfeszítést; így például a levegő is tőlünk függetlenül adott.

Ugyanakkor vannak olyan dolgok is, melyekre mind a közhasznú jóságok, mind a közjavak kritériumai teljesülnek; vegyük csak az iménti közjóság világítótoronyt, amely közhasznú jóság is, hiszen közös erőfeszítés kell a felépítéséhez.

A **metszetben** elhelyezkedő dolgokkal az a gond, hogy gyakran **túl kevés** van belőlük. Ennek az az oka, hogy egyfelől közös erőfeszítés kell hozzájuk, másrészt viszont azokat sem lehet kizárni a fogyasztásukból, akik nem járultak hozzá a létrehozásukhoz. Emiatt aztán **mindenki ösztönözve van a potyautaskodásra**, arra, hogy kivonja magát az erőfeszítésből, hiszen a többiek munkájának gyümölcsét úgyszólván élvezheti majd: hadd építsék csak fel a többiek a világítótornyot.

Különösen igaz ez, ha nagyon költséges dologról van szó, melyhez nagyon sok egyén hozzájárulása szükséges. Ilyenkor az összköltséghez képest az egyén hozzájárulása nagyon kicsi, a beruházás gyakorlatilag akkor is ugyanúgy elkészül, ha ő kivonja magát: annál nagyobb tehát az ösztönzés erre.

Hasonló a helyzet az úgynevezett „közlegelő tragédiája” esetén. Lásd róla ‘A piac alapjai’ témában.

3) Specializáció

Vagyis, hogy az együttműködésben résztvevők szakosodnak, mindeninek meglesz a maga speciális feladata (valami olyan, amit jól tud végezni), majd a munkájuk eredményét

elcserélgetik maguk között. Így végül mindenkinek meglesz mindene, minden feladatot hatékonyabban végeznek, mindenkinek a munkaereje jobban ki lesz használva, és mind egyénileg, mind összességében többet termelnek, nagyobb eredményt érnek el.

(@@@A leggyakrabban ez így van. Abban azonban nem vagyok 100%-ig biztos, hogy mindig, minden körülmények között mindenkinek megéri szakosodnia. Pl. nem lehetnek olyanok a cserearányok, hogy (egyeseznek) mégis megéri több mindennel foglalkozni? Közgazdász kollégák?)

Miből erednek a specializáció előnyei? Abból, hogy **az egyedeknek korlátozottak és eltérőek a képességeik**. Ha mindenki mindent maximális hatékonysággal tudna végezni, akkor mindenki megtermelhetne magának mindent. Ha pedig a képességek ugyan korlátozottak lennének, de egyformák, akkor nem lehetne javítani a feladatok elvégzésének hatékonyságán azáltal, hogy a különböző feladatokra az alapján osztjuk be a munkaerőt, hogy ki melyikben mennyire termelékeny.

Példák a specializációra különböző szinteken:

- A különböző **sejttípusok, szervek**
- **Állati specializáció:** a természetek, hangyák, méhek és szimbióták specializációja; valamint a nemi specializáció

Az előbbiekről fentebb volt már szó. A **nemi specializáció** azt jelenti, hogy a hímek és a nőstények más-más feladatokat látnak el; így például a nőstények testileg és lelkiileg is jobban felkészültek lehetnek az utódgondozást illetően, míg a hímek mondjuk a harc terén.

- Az **emberek specializációja a foglalkozást tekintve**
- **A szervezetek, vállalatok specializációja**

Hogy ugyanis vannak a bíróságok, az adóhivatal, az oktatási intézmények, a mezőgazdasági, a gyógyszeripari, az építőipari vállalatok, és így tovább...

- **Az országok specializációja**

Nemcsak az embereknek, hanem **a különböző országoknak is eltérőek az adottságaik**. Vannak, ahol jobbak a mezőgazdasági adottságok, például Magyarországon, máshol a fegyelmettség és precizitás kultúrájának köszönhetően kiváló gépeket tudnak gyártani, mint Németországban. A különböző országok így különböző termékekre tudnak szakosodni, melyeket aztán a nemzetközi kereskedelemben cserélnek el egymással. (Továbbá, a kis országoknak már méretgazdasági okokból is érdemes specializálódniuk.)

* * *

A specializáció gyakran **standardizációval** is jár, vagyis az adott feladatra specializálódó egyedek egymáshoz hasonlóvá válnak. Ez nem meglepő, hiszen az **adott feladat** meghatározza, hogy milyen tulajdonságokkal kell bírnia valakinek, hogy azt a leghatékonyabban tudja végezni. A standardizáció továbbá hasznos is, hiszen az egyedek, az együttműködő alkatrészek, **csereszabatosak** lesznek, ha kiesik egy, azt rögtön lehet pótolni; illetve a standardizált egységeket **gyorsan és egyszerűen, sorozatban lehet előállítani**. Tekintsük csak át ennek fényében a fenti példákat, a sejtektől, a hangyákon át a különböző foglalkozású emberekig, gondoljunk bele, ahogyan a társadalom egyik péket, mérnököt, orvost a másik után állítja elő, gondoljuk bele ezek hasonlóságába. Lásd ehhez a 'Specializáció és standardizáció' témát.

A specializáció azonban nemcsak az együttműködéssel, hanem **a versengéssel is kapcsolatba hozható**: általa **hatékonyabbá válik az egyed**, nagyobb teljesítményre képes, így meg tudja előzni a kevésbé hatékonyakat, a kevésbé specializáltakat. Ezért is vonzó a specializáció mind az emberek, mind a vállalatok számára, különösen a maihoz hasonló iparizált világban, amelyben egyfelől minden lehetőség adott a specializációra, és amelyben, másfelől, a versengés is erős.

A másik a specializáció és versengés kapcsolatát illetően, **a specialisták versengése**, ahogy egy-egy állásért versengenek az (azonos képzettségű) jelöltek, ahogy szakmán belül dúl a presztízsharc.

Lásd ide kapcsolódóan az 'Embertípusok' témában a specialistákról és generalistákról mondottakat.

4) Az együttműködés összetart

Mely egy újabb előny: az együttműködők ugyanis partnerként, bajtársakként tekinthetnek egymásra, ez pedig közelebb hozza az embereket, erősíti a közösséget. A versenytársak ezzel szemben akadályozni próbálják, legyőzni igyekeznek a másikat – ami elidegenít, bomlaszt.

5.4. Az együttműködés hátrányai

1) A közösségért hozott áldozat; a szuverenitás feladása

Az együttműködés érdekében ezekre általában szükség van az egyed részéről. Ilyen például, hogy az ember reggel felkel, bemegy a munkahelyére és dolgozik, vagy az, hogy alávetjük magunkat a törvényeknek.

Megjegyzendő, hogy vannak esetek, amikor **érdeünkben áll együttműködő viselkedést tanúsítani**, ebben az értelemben az **nem követel áldozatot a részünkről**. Ez a helyzet a

tartós kapcsolatokban, csoportokban, ahol pórul járunk, ha nem működünk együtt, de ilyen a már szintén említett halraj esete is, hogy ugyanis, aki kilóg, azt levadászzák.

Általában persze megéri meghozni az áldozatot, ha figyelembe vesszük, amit a közösségtől cserébe kapunk.

2) Az ösztönzés hiánya

A versenyben, aki nem teljesít, az veszít, míg egy együttműködés kereteiben az ember gyakran akkor is részesül az előnyökből, ha maga keveset tett érte. Ezért aztán nem is feltétlen töri magát annyira, potyautaskodik.

3) A specialisták érzékenysége

Specialistának lenni kifinomultsággal jár. A kifinomult specialisták jól teljesítenek a maguk területén – ám ha megbomlik az együttműködés, akkor nehezen boldogulnak, hiszen máshoz nem értenek, a különféle igényeiket csak mások segítségével tudják kielégíteni. (Szemben a generalistákkal, akik a speciális feladatokban kevésbé hatékonyak, viszont sokféle területen elboldogulnak.)

Specialista, illetve érzékeny, abban az értelemben is lehet valaki, egy élőlény, hogy egy adott környezethez alkalmazkodott, mint ahogyan a hangyász is, aki csak addig tud megélni, ameddig van hangya. **A specialisták környezeti változásokra való érzékenységéről** 'Az evolúció logikája' témában lehet olvasni.

A specialistáknak, az együttműködésnek tehát a stabil körülmények kedveznek – míg a generalistáknak a változékonyság a terepük, és a versengés is működik ilyenkor is.

4) Az együttműködés bonyolultsága, érzékenysége

Amiről már szoltam fentebb, hogy ugyanis specialisták kellhetnek hozzá, akiknek gondoskodni kell a kiképezéséről, koordinálásáról, továbbá rendszerint a potyautasok elleni védekezésre is szükség van.

Mindezek a hátrányok pedig gátolják, bomlasztják az együttműködést.

6. Potyautasok

Potyautas az, aki a tőle elvárt hozzájárulás teljesítése nélkül, illetve jogosulatlanul részesül egy csoport együttműködésének előnyeiből. Ilyen például a szó szerinti potyautas, aki jegy nélkül utazik a vonaton, vagy az, aki több táppénzt vesz fel, mint ami járna.

A potyautas tehát **opportunist**a, azaz olyan módon önző, hogy közben a szabályokat is áthágja. Az önzésről és opportunizmusról lásd a 'Racionalitás és önzés' témában.

A potyautasság az emberi együttműködés igen gyakori és súlyos problémája.

1) Következmények

- A potyautasok jobban járnak
- A csoport többi tagja rosszabbul jár
- Az együttműködés (gyorsuló) megbomlása

Gyorsuló, ugyanis a potyautasok léte azon túl, hogy önmaguk nem viselkednek együttműködően, másokat is potyautaskodásra ösztönöz.

Miképp? Először is, az együttműködők látják, hogy másképp is lehet, nem az együttműködés a dolgok egyetlen módja, gyengül az együttműködésre irányuló konformitás; ráadásul azt is látják, hogy a potyautasok még jobban is járnak náluk. Továbbá, ahogy egyre gyarapszik a potyautasok, a csoporton élőködők száma, az együttműködők egyre rosszabbul járnak; valamint, mivel a potyautasok egyre láthatóbbak is, az előző hatások is erősödnek, egyre nagyobb lesz tehát a csábítás a potyautassá válásra, pozitív visszacsatolás lép működésbe az együttműködés felbomlásában.

- A csoport meggyengülése

Különösen, más, együttműködőbb csoportokhoz viszonyítva. Fentebb említettem a csoportszelekciót, mely ilyenkor képes kirostálni a meggyengült csoportot, ezáltal a populáció egésze tekintetében fenntartani az együttműködés magasabb szintjét.

Az önzés káraitól általában **lásd** a 'Racionalitás és önzés' témában.

2) Okok

Miért lesz valakiből potyautas? Nos, mindenekelőtt természetesen azért, mert így jobban jár. De egyéb okok is szerepet játszanak, különösen, ha meggyengülnek az együttműködést fenntartó társas, társadalmi erők, ha az ember azt látja másoktól, hogy másképp is lehet, mi több, a kultúra, a társas környezet kimondottan pártolja a potyautaskodást.

Ilyen is van ugyanis, mondjuk, ahol a közvélekedés szerint „a közösből lopni nem bűn”, illetve ha az ember közelebbi környezete bizonyos elismeréssel tekint arra, aki ügyeskedéssel szedte meg magát.

3) A potyautasok változó sikere

A potyautasoknak nyilván akkor a legjobb, amikor kevés van belőlük a csoport méretéhez képest, a csoportnak kevés élősködőt kell eltartania. Mindazonáltal a potyautasok, számuktól függetlenül mindig jobban járnak az együttműködőknél, persze, hiszen mindazt megkapják a csoporttól, amit az együttműködők, anélkül viszont, hogy a közös erőfeszítésekhez hozzájárulnának. Ha azonban túl sok a potyautas, akkor már nekik is rosszabb lesz ahhoz képest, mintha mindenki együttműködne. (Nem beszélve arról, ha a csoporttal együtt ők is kiszelektálódnak.)

4) A potyautasok kiszűrése, megbüntetése

Ez gyakran nem könnyű, illetve költséges.

A potyautasok ugyanis természetesen igyekeznek elkerülni, hogy elkapják őket. De egyébként sem könnyű megítélni, hogy valaki mekkora erőfeszítést tett a csoportért. (Az erőfeszítés *eredménye* már jobban mérhető, ezt azonban más faktorok is befolyásolják, így a képességek, illetve egyéb, külső körülmények is. Lásd a munka értékének megítélését az ‘Ár és érték’ témában.)

Különösen: gyakran nem egyszerű megkülönböztetni a potyautasokat a valódi rászorulóktól. Azt érdemes itt látni, hogy **a magukat rászorulóknak tettető csalók nemcsak azoknak ártanak, akik segítenek nekik, hanem a valódi rászorulóknak is**, hiszen utóbbiaknak egyrészt kevesebb jut, másrészt kevésbé szívesen fognak segíteni rajtuk. Ez történik például, amikor az adománygyűjtések alkalmával az emberek azért nem adakoznak, mert úgy vannak vele, hogy „úgyis ellopják”, adományukat nem a rászorulók kapják meg.

Lásd ehhez az ‘Egyenlőtlenség’ témában, hogy a jóléti rendszerek megvalósíthatósága jelentős mértékben attól függ, hogy milyenek az emberek, mennyire opportunisták, mennyire jellemző a potyautaskodás.

5) Speciális potyautas szituációk §

A potyautasságot tágabban is lehet értelmezni.

Például:

- **A jelen embereinek potyautaskodása a múlt és a jövő emberein**

Itt tekinthetjük azt, hogy a jelenben ingyen élvezhetjük a múlt nagy alkotásait, mondjuk a klasszikus zenét. Másrészt a jövő emberein is potyautaskodunk, például azért, hogy

feléljük a készleteket, kényelmes életmódunk fenntartása érdekében olyan problémákat generálunk, melyeket majd az utánunk következőknek kell megoldaniuk.

(Vegyük észre, hogy ez azért is van, mert **a jövő embereire, két-három generáció távolságban, már gyakorlatilag idegenként tekintünk**, közömbösek vagyunk a sorsuk iránt. Lásd továbbá 'Az evolúció és a halandóság' témában, hogy halandóságunk folytán nem kell együtt élnünk tetteink hosszú távú következményeivel, ami tovább súlyosbítja az emberek rövid távú szemléletét.)

- **A jelenbeli énem potyautaskodása a jövőbeli énjeimen**

Mondjuk, amikor nem vagyok hajlandó leszokni a dohányzásról, amitől majd a 30 évvel későbbi énem fog tüdőrákot kapni; vagy amikor eladósodom, aminek a terheit a jövőbeli énem nyögi majd. Lásd ehhez 'A boldogság keresése és korlátai' témában a jelenbeli és jövőbeli boldogság közötti választást.

- **A rákos sejtek potyautaskodása az egészségeseken, a szervezeten**

Lásd továbbá az örökítőanyag, a DNS haszontalan és káros részéről írtakat 'Az evolúció tökéletlensége' témában.

- **Amikor valaki az együttműködés kikényszerítésére irányuló erőfeszítésekből vonja ki magát**

Például, ha nem szól rá az utcán szemetelőre, hagyja, hogy ezt mások tegyék meg helyette.

7. Az együttműködés megbomlása és fenntartása

Ami a megbomlást illeti, fentebb láttuk, hogy a **potyautasok** megjelenésétől hogyan lazul meg az együttműködés, hogyan ösztönöz a jelenlétük másokat is a potyautaskodásra, miképp gyorsul ettől az együttműködés bomlása.

A másik, amire itt utalni érdemes, az a híres **fogolydilemma**, melynek az a tanulsága, hogy két fél együttműködése gyakran annak ellenére is megbomlik, hogy mindketten jobban járnának az együttműködéssel. Erről 'A piac alapjai' témában lehet olvasni.

Ám az együttműködés fennmaradásának, fenntartásának is megvannak a módjai, eszközei:

1) Önkéntes együttműködés

Az emberek gyakran különösebb kényszer, illetve érdek nélkül is együttműködnek. Mi készíti erre őket? Olyanok, mint az **etika** és a **jóság**, hogy az együttműködést helyesnek tekintik, örömet okoz nekik, hogy azzal jól tesznek másokkal. De önkéntes együttműködésre ösztönözhet a **konformitás** is, az,

ha látjuk, hogy mások is úgy tesznek; illetve a **szokás**, ha úgy vagyunk vele, hogy az „a dolgok rendje”.

2) Érdekvezérelt önkéntes együttműködés

Máskor az emberek még mindig külső kényszer nélkül, de már az érdekeiket követve döntenek az együttműködés mellett, például mert felfogják, hogy egy tartós kapcsolatban, csoportban azzal járnak a legjobban – ahogy arról fentebb szoltam.

3) Kikényszerítés

Melynek két fő fajtája van:

o Decentralizált kikényszerítés

Itt említhetők mindenekelőtt a **társadalmi normák**, például az a közkeletű, széles körben elfogadott **szabály**, hogy az utcán nem szemetelünk. A társadalmi norma azonban több, mint egy szabály, **kényszerítő mechanizmus** is járul hozzá, jelen esetben az, hogy az emberek ferde szemmel néznek arra, aki mégis eldobál ezt-azt, esetleg rá is szólnak. Mindez attól decentralizált, hogy a kikényszerítést nem egy központi, központilag megszervezett intézmény végzi, hanem az emberek, szétszórtan, helyileg.

Vegyük észre, hogy maga a **kikényszerítés is egy köz-, illetve közhasznú jószág**: különösen, a csoport csak sokak együttes erőfeszítésével képes elérni azt, hogy az utcán senki se szemeteljen, a tiszta utcák előnyeit pedig mindannyian élvezik. Ez a felállás azonban, mint fentebb láttuk, egyúttal a **potyautaskodásra is lehetőséget ad**, az emberek hajlamosak lehetnek kivonni magukat a kikényszerítésben való közreműködésből, másokra hagyni azt. Lásd ehhez az ‘Elvek, szabályok, normák’ témában az úgynevezett „meta-normákat”, ami annyit tesz, hogy azokat is büntetik, akik nem hajlandóak büntetni. Lásd továbbá ugyanabban a témában a társadalmi normákról és a jogról mondottakat.

o Centralizált kikényszerítés

Ide tartozik a jog, és annak kapcsolódó intézményei, a rendőrség, a bíróságok, a büntetés-végrehajtás. Ebben az esetben tehát központi, központilag megszervezett intézmények fejtik ki a kényszert.

* * *

A kikényszerítés felsorolt módjai általában egymás mellett élnek, segíthetik egymást: a legtöbb helyen az emberek egy része meggyőződésből viselkedik rendesen, mások inkább

érdekből, megint másokat pedig így vagy úgy rá kell szorítani arra. Másfelől pedig az egyénre egyidejűleg hatnak a szóban forgó hatások. Lásd még az ‘Elvek, szabályok, normák’ témában a társadalmi normák és a jog együttműködését.

És ahogy a potyautasokkal kapcsolatban már utaltam rá, bár általában megéri, **az együttműködés fenntartása, kikényszerítése** jelentős energiát követel, **költséges**. Ezért is érdemes megpróbálni olyanná tenni a rendszert, hogy minél kevesebb kényszert kelljen alkalmazni, **minél olcsóbban lehessen biztosítani az együttműködést**.

Mikkel lehet itt próbálkozni? Például:

- Az **etikai érzékre való apellálással**, az együttműködés helyes voltának hangsúlyozásával;
- Olyanokkal, hogy kisebb csoportokba, **teamekbe szervezzük a munkásokat**, hogy azok egymást ellenőrizzék, ösztönözzék a lógástól való tartózkodásra;
- Próbálhatjuk **könnyíteni a reputáció, hírnév terjedését**; például azzal, hogy valahogy, mondjuk az interneten, közzé lehet tenni, illetve el lehet érni a különböző vállalatokkal, vállalkozókkal kapcsolatos kedvező vagy kedvezőtlen tapasztalatokat;
- És szintén hasznos lehet, ha a jog, a központi intézmények **kihasználják a társadalmi normák erejét**; mondjuk, bátorítják az embereket, hogy lépjenek csak fél a szemetelők ellen. (Ahelyett, hogy azt kizárólag a hivatalos közegek feladatának nyilvánítanak.)

Mindezek nem kerülnek sokba, de a hatásuk jelentős lehet.

Végül itt lehet szólni **az ösztönzők megfelelő megtervezésének** fontosságáról, arról, hogy úgy állítsuk be azt, hogy milyen teljesítményért mi jár, hogy annak mentén az emberek a társadalomnak, vagy adott esetben a saját érdekünknek megfelelően viselkedjenek.

Társadalmi viszonylatban ilyen lehet, mondjuk, az előbbi példa a reputáció terjedésének megkönnyítéséről, miáltal a vállalatoknak érdekében áll majd tisztességes üzleti magatartást folytatniuk. (@@Jobb példa?) Ám az ösztönzőket **saját érdekeink elősegítésére** is alkalmazhatjuk, mondjuk, ha a vagyonunk kezelésével megbízottak javadalmazását az elért hozamtól tesszük függővé, érdekeltté tesszük őket abban, hogy jó munkát végezzenek.

Lásd ehhez az ‘Érdekek’ témában azok kihasználását a jó ügyek előmozdítására.

Szeretettel várom a véleményed, hozzászólásaid! Tudtad, hogy a honlapon, a kérdőívről kiindulva megtekintheted az adott témához beérkezett vélemények összesítését?

Klikkelhető linkek (Word-ben a Ctrl-t nyomni közben):

[Kérdőív](#) – [Fórum](#) – [Email](#)

Valamint, ha tetszett ez a téma, Like-old:

A következő link a fórumra visz. Ott kattints a Like (Tetszik) gombra, a kép tetején.

[Like](#)